

Spor ve Beden Kültürü Mekanlarıyla Antikçağ Pergamon'u Ancient Pergamon with Its Sports and Recreational Venues

* Sevda KORKMAZ¹

¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, TÜRKİYE / sevda.korkmaz@ibb.gov.tr / 0000-0002-6006-0473

Özet: Roma döneminin sayılı antik kentlerinden biri olan Pergamon, sadece kütüphanesi ve parşömeni ile değil gymnasium, asklepon, hamam gibi yapıları ile de öne çıkmaktadır. Gerek zihin gerekse beden eğitimine önem verilen Yunan düşüncesinin yapı taşları olan bu yapılar, bugünün batı medeniyetinin altyapısını oluşturmaktadır. Söz konusu yapıların Antikçağda Anadolu'nun en parlak şehirlerinden Pergamon, döneminin diğer antik kentlerine göre sayıca öne çıkmaktadır. Pergamon antik şehrinde gymnasium sayısının çokluğu ve asklepon varlığı spor tarihi açısından pek çok soruyu ve ipucunu bünyesinde barındırmaktadır. Şehirde neden bu kadar çok gymnasium inşa edildiği; bunların kullanım amaçları, işlevleri ve sıklıklarının neler olduğu; gymnasiumlara olan talebin boyutlarının nasıl olduğu, gymnasium yapısına hamamın nasıl eklendiği, şehirde gymnasiumun yanı sıra asklepiona neden ihtiyaç duyulduğu ve burada sporcu tedavilerinin nasıl yapıldığı gibi bir dizi soru cevabını da yine kendi varlıklarında taşımaktadır. Bu sorulardan yola çıkarak antikçağda Pergamon şehrindeki beden kültürü ve spor amaçlı yapılar, buralardaki pratikler literatür tarama ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılarak bu araştırmada incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bergama, antikçağ, spor, beden kültürü, asklepon, gymnasium, hamam.

Abstract: The Pergamon, one of the few ancient cities of the Roman period, stands out not only with its library and parchment, but also with its structures such as gymnasium, asclepon and baths. These centers, which are the building blocks of Greek thought, where both mental and physical education are given importance, constitute the infrastructure of today's western civilization. The abundance of gymnasias and the presence of an Asclepon in the ancient city of Pergamon encompass many questions and clues within the scope of sports history. Questions such as why there were so many gymnasias built in the city; their purposes, functions, and frequency of use; the extent of demand for gymnasias; the integration of baths into the gymnasium structure; the necessity of an Asclepon alongside gymnasias in the city; and how athlete treatments were conducted there, form a series of inquiries that are inherent within their existence. Based on these questions, this research examines the culture of physical fitness and sports-related structures in the ancient city of Pergamon, along with the practices within them, through literature review and document analysis methods.

Keywords: Pergamon, ancientage, sport, physical culture, asklepon, gymnasium, bath.

Received: 09.02.2024 / Accepted: 30.04.2024 / Published: 30.10.2024

<https://doi.org/10.22282/tojras.1434609>

Citation: Korkmaz, S. (2024). Spor ve Beden Kültürü Mekanlarıyla Antikçağ Pergamon'u, The Online Journal of Recreation and Sports (TOJRAS), 13 (4), 456-463.

GİRİŞ

Antikçağda kutsal alanlar, yalnızca ruhen arınma mekanı değil pazar yeri olarak halkın bir araya geldiği, zaman zaman sığınma yeri olarak kullanılan, yasalar ve anlaşmaların yapıldığı, onurlandırma ve adak amaçlı ritüellerin gerçekleştirilmesiyle birlikte çeşitli sportif yarışmalar ve oyunların gerçekleştirildiği mekanlar olmuştur (1). Kutsal alanların yapı bütününe, zaman içerisinde edindiği işlevlere bağlı olarak yeni yapılar eklenerek genişlemiş ve zenginleşmiştir. Pergamon antik kenti de kurucularının Yunan toplumunu etkileyecek kurumlar kurmaları ve girişimlerde bulunmaları aracılığıyla aracılığıyla şehrin uluslararası tanınırlığını artırmayı amaçlamaktadır (2). Bu amaçla Yunan tanrı ve tanrıçalarına adanmış kütler ve bu kütler kapsamında gerçekleştirilen ritüellerin yapıldığı mekan sayısı ve çeşitliliği bakımından antik çağın sayılı örneklerinden biri olmuştur.

Pergamon kralları, varlıklarını koruyabilmek adına Roma ile ittifak kurma yoluna giderek Roma'nın müttefiki olmuş, hamiliklerini kabul ederek pek çok avantaj elde etmişlerdir. Bu avantajlar arasında Asya Eyaleti'nin ilk imparatorluk kült tapınağı ve daha başka birçok yeni yapı kompleksi inşaatı izni yer almaktadır. Tapınak inşaat izniyle beraber agon/oyun düzenleme imtiyazlarını da elde eden Pergamon kralları, şehirlerini Hellen kültürünün bütün unsurlarını bir arada sunan bir cazibe merkezine dönüştürmeye çalışmışlardır. Pergamon şehri, dik bir yamaçta, zorlu coğrafi koşullarına rağmen etkili bir mimari planlama ile teraslama yöntemi kullanılarak inşa edilen tapınaklar, kutsal alanlar, gymnasiumlar, tiyatrosu ile antik dönemde bir polislin sahip olması gerekli görülen tüm unsurları sentezlenmiştir. Şehir, antik dünyaya ait birçok değeri bünyesinde barındırması dolayısıyla 2014 yılında UNESCO tarafından dünya miras listesine alınmıştır.

Antikçağda Pergamon gymnasiumların hangi amaçlarla kullanıldığı, işlevlerinin neler olduğu, gymnasiona olan talebin boyutlarının ne olduğu şehrin spor ve beden kültürüne dair incelenmesi gereken soruları oluşturmaktadır. Bununla birlikte şehirde bir asklepiona neden ihtiyaç

duyulduğu ve burada sunulan hizmetlerin kapsamı, askleponun sporcu tedavisindeki yeri, askleponda görev alan ve spor hekimliğinin babası olarak tanımlanan Galen'in çalışmaları yine spor ve beden kültürü bakımından önemlidir. Şehirde hamam yapısı ve bu yapının gymnasiona nasıl eklendiği, hamam-gymnasium yapılarının nasıl ortaya çıktığı ve spor ve beden kültürü pratiklerine etkilerinin neler olduğu da cevaplanması gereken sorulardandır.

Bununla birlikte Pergamon antik kentine dair imparatorluk kültürünü ele alan Y.Güngör'ün 'Bergama Krallık Kültü' (2005) isimli kitabı (3), Asklepon ve Galen ile ilgili Taner Akça'nın Bergama Asklepieionu'nun tıbbi bakış açısı ile değerlendirilmesi başlıklı doktora tezi (4), Ş. M. Kuşkonmaz'ın 2016 yılında kaleme aldığı 'Bergama'da iki bin yıllık bir hastane ve bir hekim: Asklepon ve Galen' (5) ile N. Şengül Çokbankır'ın (2022) 'Galenos, küçük toplu egzersiz hakkında' (6) ile A. Tuna ile M.C. Özer'in 'Bergama Asklepon'unda bir sağaltım yöntemi olarak müzik' (7) isimli makaleleri ile şehrin gymnasium ve diğer yapılarına dair M. Mathys'in (2016)'Athleten im Gymnasium von Pergamon' (8) başlıklı kitap bölümü, W. Radt'ın 'Pergamon: bir antik kentin tarihi ve yapıları' (9) adlı kitabı ile A. Bingül'ün 'Antik dönemde gymnasiumun önemi ve Pergamon gymnasiumu' (10) gibi çalışmalar mevcut olmasına rağmen antik kentteki gymnasium, hamam, asklepon yapılarını spor ve beden kültürü yönünden inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırma ile Hellen kültürü içerisinde Pergamon antik kenti spor ve beden kültürü mekanları ve bu mekanlardaki pratikleri ve unsurlarının ortaya konulması ve bu yapıların işlevleri ile kullanım alanlarına dair bulguların spor literatürüne kazandırılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Gymnasium, asklepon, hamam yapılarının Yunan spor ve beden kültürü içerisindeki yeri göz önüne alındığında

Pergamon antik şehrindeki bu mekanların kuruluş gerekçeleri, kullanım talepleri, gerçekleştirilen faaliyetler ve uygulamalar, spor ve beden kültürüne dönük katkıların neler olduğu temel araştırma problemlerinden yola çıkılarak gerçekleştirilen bu çalışma, nitel araştırma türünde yapılandırılmıştır. Çalışmada olguların arkasındaki anlamları araştırmayı hedefleyen ve insan deneyimlerinin nasıl yorumlanarak anlamlandırılabilirliğini ortaya çıkaran nitel araştırma (11) veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında veri toplama, toplanan verilerin problemle ilişkisinin kurulması ve bilginin sınıflandırılması aşamalarından oluşan literatür tarama yöntemi (12) ile kolay ulaşılamayacak verilere ulaşma imkanı sunan (13) ve belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve analiz ederek değerlendirme işlemlerini kapsayan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır (14). Doküman analizi yöntemi uygulanırken geçmiş olguların yer aldığı yazı, resim, ses kayıtları, rapor gibi arşiv belgeleri dikkate alındığı gibi araştırma süreci içerisinde ortaya çıkan veya oluşturulan resim, rapor, tutanak gibi belgeler de işlenmektedir (11). Bu çalışma kapsamında da süreç içerisinde elde edilen çeşitli belgeler okunup, notlar çıkarılarak ve analize tabi tutularak araştırma çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Öncelikle döneme ve Pergamon şehrinin tarihine dair ana fikir oluşturmak adına E. Akurgal'ın Anadolu'da hüküm sürmüş uygarlıkları ve geçirdikleri dönüşümleri değişimleri anlatan 'Anadolu uygarlıkları' (15); B. İplikçioğlu'nun Yunan ve Roma dönemlerini üzerindeki çalışması 'Hellen ve Roma tarihinin anahatları' (16); antikçağ spor yaşamı konusunda DG. Kyle'in doktora tezi ve kitap çalışması olan 'A historical study of athletics in ancient Athens to 332 BC' (17) ve 'Athletics in ancient Athens' (18); D. Kaplan'ın hellen kültüründeki kutsal alanlarının zaman içindeki değişimi ve kullanım işlevlerini içeren 'Panhellenik kutsal alanların değişimi: festivaller, hamamlar, atletizm ve Smintheion örnekleri' (1); R. Maclean'ın Roma seyir oyunlarının toplumu yapılandıran normlarını içeren ritüelleri inceleyen 'People on the Margins of Roman Spectacle' (19); W. Radt'ın Pergamon antik kentinin detaylı tarihini içeren 'Pergamon: bir antik kentin tarihi ve yapıları' (9) isimli çalışmaları incelenmiştir. Ardından Ulusal Tez Merkezi, Türk Tarih Kurumu, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Google Akademik veri tabanlarında belirlenen anahtar kelimeler 'Pergamon, Bergama, Asklepion, Gymnasion, Hamam, Galen' taranarak konuyla bağlantılı çalışmalar listelenmiş, ardından anahtar kelimelere göre ayrı ayrı dosyalararak sınıflandırılmıştır. Her bir sınıflandırma kapsamında ilgili veriler listelenerek incelenmiş, birbirleriyle olan bağlantıları, varlıkları, kullanımları, işlevleri doğrultusunda değerlendirilerek bulgular bölümünde yorumlanmıştır.

BULGULAR

Kurulduğu dönemin iki büyük gücü Roma ve Seleukoslar arasında denge politikası ile varlığını sürdüren (20) Pergamon Krallığı, nüfuzunu korumak için Roma'nın hami rolüne karşılık imtiyaz ve ayrıcalıklar elde etmiştir (21). M.Ö. 133'de son Pergamon Kralı III. Attalos'un, ülkesini veraset yoluyla Roma'ya bırakması ile M.Ö. 129'da Roma Asya Eyaleti oluşturulmuş (16), Roma Pergamon krallığı üzerinden Küçük Asya'ya hükmetmiştir (21). Pergamon kralları Roma müttefikliğine karşılık elde ettikleri imtiyazlarla Hellen dünyasında yer edinmeye çalışmış, krallığın Attalos Hanedanlığı, Pergamon'u önemli bir siyasi güç yapmanın yanı sıra Hellen kültürünün ikinci Atinası durumuna getirmiştir (22). Bu uğurda birçok oyun düzenlemenin yanı sıra bir Hellen polisini oluşturan

unsurlardan kabul edilen asklepion, tapınak, gymnasion gibi yapılarla şehir donatılmıştır.

Eğitim, Sosyalleşme ve Spor Mekanı Olarak Gymnasionlar

Hellen toplumu için 'padieia' yani eğitim tek boyutlu olmadığından zihinsel gelişimin yanı sıra bedensel gelişime de önem verilmiştir (23). Erkeklerin (genç erkeklerin) fiziksel ve psikolojik eğitimiyle işlevsel olarak sıkı biçimde bağlantılı bir kurum olarak *gymnasion*lar, Hellenistik bir şehrin kamu binaları repertuarının agora veya tiyatro gibi ayrılmaz bir parçası konumunda yer almıştır (8). Louis Robert'in ikinci agora olarak tanımladığı gymnasion, Pausinas'a göre idari binaları, tiyatro, agora, su dağıtım sistemi ile birlikte bir yeri, şehir/polis olarak tanımlayan öğelerdendir. Pergamon kralı II. Eumenes Troialılara yazdığı mektupta bir polisi nelerin oluşturduğu sorusuna şu üç unsur ile yanıt vermiştir; bir anayasa, yasalar ve gymnasion (25).

Başgelen, gymnasionlarda günün yarısı güreş, disk atma, koşu gibi fiziksel etkinlikler yapıldığı belirtilir (23) König ise gymnasion eğitiminin tam içeriğinin çok tartışıldığını ve gymnasionun tarihi boyunca çok değişmiş olduğunu varsaydığını ifade etmektedir (26). Wörle ideal bir kavram olarak gymnasionu, şehirli kimliğinin sembolik anlamlarının ritüelleştirildiği, on yıldan fazla bir sosyalleşme döneminde yetişen nesle aktarıldığı, agonistik rekabet ve şöleni birleştiren kült festivallerinin kutlandığı yer olarak tanımlamaktadır (27).

Uzunaslan, her yaşta 'yıldız' 'çocuk/genç' ve 'yetişkin/yaşlı' kent vatandaşlarının zihinsel, bedensel ve askeri eğitiminde rol oynadığını aktararak Roma'yı bir imparatorluğa dönüştüren Augustus'un politikaları sonucunda Hellen polislerinin/şehirlerinin savunma ihtiyacı kalmadığından gymnasionların işlev değiştirerek agonistik yarışmalar için merkezi bir konuma eriştiğini vurgulamaktadır (28). Özellikle agonlar kapsamında kazananlara verilen ödüllerin artması, yarışmalara yönelik ilgi, sporda profesyonelleşmeyi ve uzmanlığı getirmiş, bu da sporcuların gelişimini takip ve koordine eden eğitimler ile spor alanlarının gelişmesini sağlamıştır (17,18). Gymnasionların gelişimini bu doğrultuda okumak gereklidir. Hellenistik dönemde gymnasionların sayısı ilgili kentin nüfusu ve zenginliğine bağlı olarak değişiklik gösterdiğini (28) göz önünde tutarsak Pergamon'un zaman içerisinde artan gymnasionları çok fazla veriyi barındırmaktadır.

Pergamon Gymnasionları

Hellenistik şehirler içinde gymnasiona verilen özel önemden dolayı Pergamon örneğinde belgelendiği gibi, zaman içerisinde gymnasionlarının sayısının artması esas itibarıyla şaşırtıcı değildir. 1. yüzyılın ilk yarısında dört olan gymnasion alanlarının sayısı, Augustus döneminde altı, Hadrian döneminde yedi olmuştur (8). Bunlar arasında Büyük Pergamon gymnasionu antik dönemin en mükemmel örnekleri arasında sayılmaktadır. Gymnasion, Akropol'ün doğu yamacında her biri ayrı üç teras; alt teras çocuklar (paides), orta teras delikanlılar (epheboi) ve üst teras gençler (neoi) için düzenlenmişti. Üst teras 80 metre genişliğinde 210 metre uzunluk, orta teras 40 metre genişlik ve yaklaşık 150 metre uzunluk, en alt teras ise üçgen biçiminde 10-25 metre genişlik ve 75 metre uzunlukta inşa edilmişti. Bodrum stadionu olarak da tanımlanan üst teras önündeki kapalı mahal olasılıkla Kystus (Xystus) şeklinde kullanılmakta ve ön tarafındaki açık koşuyolu ile tamamıyla eğitime dönük bir nitelik göstermektedir (15). Yukarı gymnasionun güney stoası altında yer alan bodrum stadionunda yaz ve kış aylarında koşular yapılıyor, ilk ve sonbaharda da bu koşular güney stoada gerçekleştiriliyordu (15, 9). Yukarı

desteklemektedir. Antik Yunan basit yıkanma mekânları ve geleneklerinin Roma yıkanma alışkanlıkları etkisiyle dönüşüme uğramasıyla ortaya çıkan, sıcak suyla ısıtılan, gymnasium ve palaestra ile iç içe geçen hamam örneklerine (34) Pergamon'da da rastlanmaktadır.

Hamamlar

Yegül'ün Anadolu'nun yaratıp antik çağ kültürüne armağan ettiği en önemli kurum olarak tanımladığı hamam-gymnasionun (33) mimari ve program olarak birleşmiş örnekleri (35) olan bu yapılarda evlerinde banyo tesisi bulunmayan sıradan insanlar yıkanabiliyor ve zenginler aynı zevki paylaşılabiliyordu. Bu özelliği sunması dolayısıyla 'halkın sarayı' olarak tanımlanan (34) bu yapıların Pergamon kent yaşamında ayrı ve değerli bir yeri bulunurdu. Pergamon'daki 700 metrekarelik Attalos evinin 145 metrekaresini; VII. Peristili 450 metrekarelik evin 155 metrekaresini hamamın oluşturması buna örnek teşkil etmektedir (36).

Anadolu'daki en erken tarihli hamam, Pergamon Büyük Gymnasion yapısının içerisinde inşa edilmişti (37). Pergamon'da sıcak banyo olanağı sunan hamamlar, Yukarı Gymnasionun doğu ve batı kanatlarına basit bir biçimde dahil edilmiş, gymnasionda önceden var olan palaestra, yeni Roma hamamlarına hizmet edecek şekilde değiştirilmişti (38). Roma mühendisliğinin bu anlamda toplumsal anlamdaki değişim taleplerini karşılayacak çözümler sunarak istekleri karşıladığı görülmektedir.

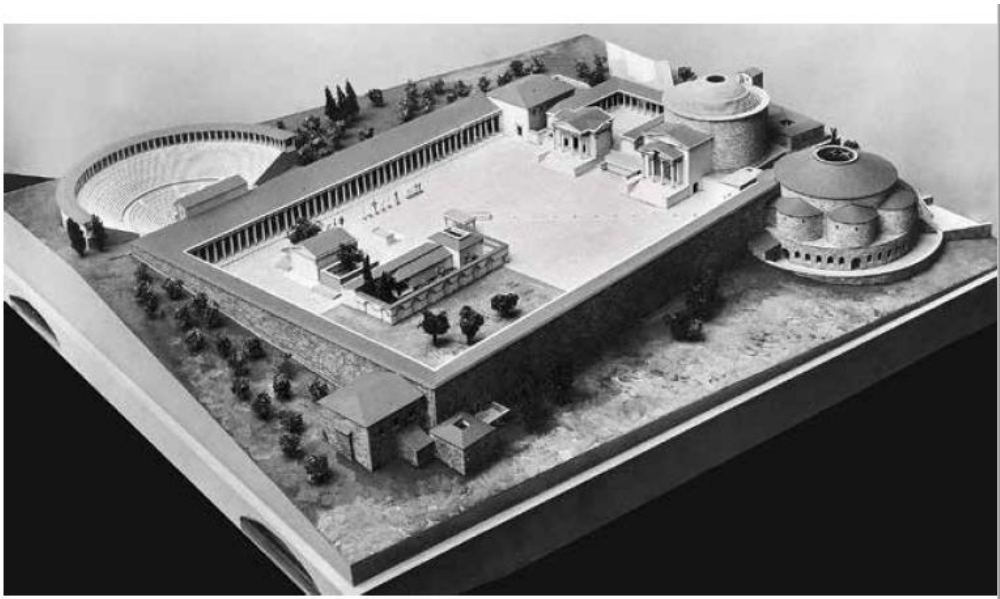
Pergamon hamamlarının sıklıkla kullanıldığını zaman içerisinde hamam mimarisindeki su temin uygulamalarındaki değişimden izlemek mümkündür. Pergamon büyük gymnasionu içerisindeki hamamın su ihtiyacı için metal boru kullanımı (37) buna güzel bir örnektir. Pergamon'un su temin alt yapısının incelendiğinde yağmur sularının sarnıçlarla toplanarak düşük yağışlı yaz aylarında dahi su teminine çalışıldığı görülmektedir (39). Bu da bize yaz kış hamam pratiklerinden şehir halkının yararlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alındığını göstermektedir.

Antik çağda yıkanma, bedeni temizlemenin yanı sıra beğenilme, güzelleşme, kendini iyi hissetme, ruhu temizleme, arınma amaçlarına yönelik (37) olduğundan hamamlara ayrı bir ilgi gösterilmiştir. Hamamın sıcaklık

konforunda öykülerin, deneyimlerin ve hatıraların paylaşılması; güvensiz ve hızlı değişen bir toplumun kasırgasına kapılan birey için çok ihtiyaç duyulan bir sosyal ilişki ve orantı çerçevesi bile yaratmış olabilir (40). Hamam işlevlerinin bu çeşitliliği akla gymnasium ile iç içe bir yapı olan hamamlardan yararlanmadan önce spor aktiviteleri yapıp yapılmadığı ya da doğrudan sadece yıkanma amaçlı olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusunu getirmektedir. Yegül sorduğu bu soruya kentlilerin yıkanma töresinin gereği olarak her yaşta ve her durumda kent vatandaşının palaestraları hafif spor ve oyun için kullandıklarını belirterek hamam gymnasium tipi Yunan gymnasionun sunduğu ciddi bir spor ve beden eğitiminin bunu sağladığını ifade etmektedir. Yegül, ayrıca yıkanma ritüelinin bir parçası olan hafif spor yapan hamam müşterileri ile genç sporcuların aynı tesisi belki aynı zamanda kullanarak paylaşabildiklerini belirtmektedir (40). Genç sporcuların yararlandıkları bir diğer önemli mekan ise varlığı, spor hekimliğinin öncüsü olarak kabul edilen Pergamonlu Galen ile özdeşleşen Asklepon'dur.

Asklepon

Pergamon kent merkezi dışında M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısında kurulan asklepon kutsal alanı İmparator Hadrianus dönemi ile birlikte değişim ve yenilenme geçirmiş, üç tarafı galeriler ile çevrilmiş geniş avlusu, tiyatrosu, kütüphane binası, tedavi binası, Zeus Asklepios Tapınağı ile Roma Dönemi'nin önemli sağlık ve rehabilitasyon merkezlerinden biri olmuştur. Öyle ki Roma İmparatorları Marcus Aurelius ve Caracalla da Pergamon Askleponu'na tedavi olmak amacıyla gelmiştir (9). Yaşadığı dönemin önde gelen hatiplerinden biri olan Aelius Aristeides sağlığına kavuşmak için iki yıl asklepionda kalmıştır (41). Aristeides'in tanrı Asklepios'un bir boksöre rüyasında görünerek rakibine karşı kullanabileceği oyunları öğrettiğini anlatması ilginç bir anekdotu oluşturmaktadır (42). Anekdot bir tanrı veya tanrıça onuruna düzenlenen festivaller kapsamında gerçekleştirilen dünyevi pratikler içeren agon yarışmalarının dinsel bağlantısını ortaya koymaktadır. Pergamon Askleponu'nda şifa bulan roma imparatoru Caracalla'nın Asklepios'u selamladığını gösteren sikkelerin bazılarında yer alan Asklepios'un (43), Pergamon şehrini temsil etmesi (44) Asklepios ve tapınağın şehir için önemini göstermektedir.

Asklepon (45)

Yunan felsefe okullarının etkisiyle tıpta başlayan laik dönüşümün insan vücuduna dair ortaya çıkardığı farklı anlayış, süreç ve davranış modellerinden (4) biri olarak tanımlanabilecek tedavide spor kullanımı, Pergamon Asklepionu'ndaki yöntemler arasında yer almıştır (5). Hekimlerin babası unvanlı gladyatör hekimi Galen de Pergamon Asklepionu'nda görev yapmış, tedavi yöntemlerini burada geliştirmişti (3). Gladyatör hekimi olarak çalışmasının, tıbbi bilgisinin ve hekimliğinin ilerlemesine katkıları olduğu tartışılmaz biçimde kabul edilmektedir (46). Galen gladyatör hekimliğini konusundaki başarısı, Pergamon'da gladyatör hekimi olarak çalışırken kendi döneminde sadece iki savaştının ölmesine karşın, selefi döneminde on altı savaştının ölmesini anlatarak vurgulamaktadır (19). Galen, her ne kadar gladyatör hekimi olarak geçirdiği dönemlerden gururla bahsetmiyorsa da (47) bu dönemde edindiği birikim ve tecrübenin hekimliğinde etkisi olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte Galen'in hareketsizliğe bağlı hastalıklardan ve küçük bir sağlık topuyla yapılan egzersizlerden bahsettiği yazılar, spor hekimliği alanının ilk kaynakları arasındadır (48).

Galen 'Küçük Topla Egzersiz Hakkında' isimli çalışmasında fiziksel egzersizler içinde bedeni ve ruhu hoşnut eden küçük bir topla yapılan egzersizler olduğunu ileri sürmektedir. Diğerlerinin çok fazla zenginlik, hazırlık ve zamana ihtiyaç duyduğundan topla egzersizleri herkesin kolaylıkla yapabileceğini belirtmektedir. Beden tüm parçalarını eşit olarak hareket ettiren, güç veren, görme ve refleks yeteneğini ve dolayısıyla zihinsel beceriyi geliştirdiğini vurgulamaktadır. Galen yöneticiler ve komutanlar için palaestrada birçok taç ödüllü oyunlar için uygulanan egzersizlerin erdemden ziyade aşırı şişmanlık getirdiğini dolayısıyla bu kişilerin savaşta etkili olamayacaklarını belirterek her sanatın orantılı uygulanması gerektiğini söylemektedir. Bu yüzden kondisyonu zayıflattığı ve erkek ruhunu hiç eğitmediği için koşuyu tavsiye etmez. Galen'e göre zafer kazanmak, hızlı bir şekilde kaçanların değil, bilakis üstün gelmek için göğüs göğüse mücadele edenlerindir. Bu sebeple hem bedenin yeterli ölçüdeki sağlığını hem (vücudun) kısımlarının uygunluğunu hem de ruhun erdemini sağlayan egzersizi özellikle takdir ettiğini bunun da küçük topla yapılan (egzersizde) bulunduğunu belirtmektedir (6).

Hekimlerin imparatoru ünvanlı¹ Galen'in düşünceleri gerek yetiştirdiği öğrencilerin imparatorluğun dört bir tarafına gitmesi gerekse yazdığı eserlerle çok geniş bir alana nüfuz etmiştir. Galen'in dönemindeki etkisi düşünüldüğü zaman Roma hamamlarında oynanan top oyunlarını tavsiye etmesi ve bu oyunları diğerlerinden üstün tutmasının agonlara ve gymnasionda yapılan spor etkinliklerine, spor/beden kültürüne olan etkisinin ne olduğu sorusunu karşımıza çıkartmaktadır.

Remijsen, bu noktada Yunan agon ve beden kültürünün değişimini ilişkin şu açıklamayı yapmaktadır; Roma hamamlarının asıl amacının yıkanmak ve rahatlamak

olmasıyla Yunan gymnasionundan farklıdır, Roma hamamlarında da fiziksel aktivite yapıldı ancak vatandaş eğitiminin bir parçası olarak değil, esasen sağlık ve zevk içindi. Remijsen'e göre gymnasia bir sivil kurum iken Roma hamamları sadece temasları teşvik eden mekandı. Yunan sporu, yalnızca Yunan yüksek temsilleri olarak uzun süredir popüler olan idealize edilmiş sporcu ve onların heykelleri biçiminde değil, *hamamların dekorasyonunda ortak bir temaya* dönüştü. Spor eğitimi daha az popüler hale geldiğinde palaestra salonu bir sahne olarak farklı etkinlikler için işlevi daha önemli hale gelmiştir (49). Bu sebeple daha 3. yüzyılda, eğitim alanları artık hamam komplekslerinin mimarları için bir öncelik değildi, çünkü görünüme göre daha az insan buraları sportif amaçlar için kullanıyordu. Kurumsallaşmış programın ortadan kalkması, sporun artık genç erkekler için otokontrol ve azim gibi değerleri geliştirmenin mantıklı yolu olarak görülmediğini göstermektedir. Remijsen, spor eğitiminin gerilemesinin bir sonucu olarak, dördüncü yüzyılın ortalarında büyük bir seyirci grubu, Yunan sporunun teknik karakterini atalarının yaptığı gibi artık takdir edemediğini ileri sürmektedir (50). 4. yüzyılla birlikte şehirler arasındaki rekabeti ve agonlara yatırım yapma yönündeki sivil gayreti zayıflatan şekilde artan devlet merkezleşmesi; geleneksel dönemden farklı olarak Roma tarzı muhteşem gösteriler için gittikçe artan bir seyirci ve organizatör tutkusu; erdemli elit aktivite olan atletizm idealini aşındıran değişen zihniyet ve değişen bu koşullar içinde profesyonel yarışmacı inatçılığının azalması gibi sebepler agon kültürü üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır (51). Tüm bu olumsuzluklar Pergamon kentindeki gymnasion gibi spor ve beden kültürü yapılarının kullanımını etkilemiş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Roma koruyucu sıfatı ile hami rolü üstlenerek doğuya müdahalesini Pergamon üzerinden gerçekleştirirken buna karşılık pek çok imtiyaz² almasıyla birlikte inşa edilen çok sayıda Helenistik yapı, şehrin sadece siyasi yönden değil sosyal ve sportif yönlerden de şekillenmesinin/gelişiminin önünü açmıştır. Kutsal alanlarda inşa edilen tapınaklar, asklepion, gymnasion gibi yapılarla şehir adeta donatılmıştır. Toplumsal yapı ve örgütlenmenin kentsel planlamaya yansımaları olan mekanların, Pergamon antik kentindeki dik arazi üzerine kurgulanmasına bakıldığında şehir yöneticilerinin kenti önemli Hellen merkezlerinden biri yapmak konusundaki arzularının kararlılığını daha net anlaşılmaktadır. Pergamon'u önde gelen Hellen merkezlerinden biri yapmak konusundaki idealleri şehrin zenginliği ile birleşince sosyal hayatı dolduran Yunan kültür öğeleri, şehirdeki spor ve beden kültürü pratiklerini de şekillendirmiştir. Şehirde kurulan Asklepion döneminin en önemli sağlık kurumları arasında yer aldı, burada spor hekimliğinin bilinen ilk uygulamaları Galen eliyle gerçekleştirilmiştir. Kutsal alanların içinde inşa edilen gymnasionlar, gerek zihinsel gerekse fiziksel anlamıyla eğitimin verilmiş, agonların/oyunların gerçekleştirildiği mekan olarak faaliyet göstermiştir.

¹ Tedavisini yaptığı imparator Markus Aurelius'un Galen'e hediyesi olan "Romalıların İmparatorundan Hekimlerin İmparatoruna" yazılı altın madalyon Galen'in bilgisini ve konumunu tanımlamaktadır (7).

² Pergamon 'Asya eyaletinin metropolisi, eyaletin ilk ve sonrasında ikinci defa neokoros unvanını alan ilk kent'² (52) oldu.

Yüksek prestijli agon düzenleniminin kente ün kazandırması (53) kentin ileri gelenlerinin agonların organize edilmesi ve gymnasionların onarımları ile yeni agonistik yapıların eklenmesindeki finansı için çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çabaların da etkisiyle Pergamon şehrinin oldukça canlı bir festival yaşamına sahip olduğunu agonistik tesis anlamındaki çeşitlilik ve zenginlikten anlıyoruz. Hayli geniş bir agonistik tesis repertuarına sahip olan şehirdeki kült sayısına paralel olarak düzenlenen festivallerde kent halkı biraraya gelmiş, sosyalleşmiş, ticaret yapmış, kısaca şehir gündelik hayatını yaşamıştır.

Gymnasionlarda eğitim faaliyetlerinin yanı sıra sosyal yaşama dair gerçekleştirilen halka açık ziyafetler, şöenler, bayramlar, tanrı ve kahraman kültlerine dair etkinlikler (32) ile kent kendi zenginliğini sergilerken ne kadar Hellen olduğunu da ortaya koymaktaydı. Pergamon şehrinin bu anlamda yoğun ve renkli bir Hellen takvimine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Antik tarihçi Poseidos *Tarih* kitabının 16. cildinde Pergamonlulara dair şu sözleri bu tespiti desteklemektedir; “*topraklarının bereketi sayesinde şehir halkı yaşamın gerekliliklerinin sıkıntularından azade idiler ve böylece devamlı bir festival yaşamı için toplanıyorlardı*” (25). Poseidos kitabında bir tespit daha yapar; “*gymnasiaları, merhemleri/yağları son derece pahalı*

ve kokulu olan hamama dönüştü”. Gymnasionların hamamlara dönüştüğü tespitini, Remijsen de Aristophanes’ten yaptığı alıntıyla “*genç erkeklerin palaistrada eğitim almak yerine hamamlarda cıvılamayı tercih ettikleri*” aktarımı ile desteklemektedir (49). Gymnasionların hamam yapılarıyla birleşmelerinin ardından beden kültürü anlamında yeni alışkanlıklar doğurmuşsa da bu rahatlama ve gevşeme hali gymnasionlarda verilen spor eğitiminin önce içinin boşalmasına ardından azalması ve giderek ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde şehirdeki gymnasionların kullanımlarının azalması ve giderek alışkanlıkların kaybolması üzerinde devletin merkezileşmesi, eğlence anlayışındaki gelişmeler, siyasi aktörlerdeki değişimlerin de etkili olduğu düşünülmektedir. Antikçağ Anadolu’sunun önde gelen şehri Pergamon’da agon kültürünün yerini neyin ikame ettiği sorusu ise yanıtlanmayı beklemektedir.

Etik Metni: Bu makalede araştırma sürecinde, dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir.

Çıkar Çatışması: Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Bu çalışmada bütün yazarların katkı oranları eşittir.

Kaynaklar

- Kaplan D. Panhellenik kutsal alanların değişimi: festivaller, hamamlar, atletizm ve Smintheion örnekleri. *Anatolia*. 2021; 47:137-173.
- Kertész I. Some notes on Inscription IVP No 10-12. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum. Hungaricae*. 1998; 38(1-3):191-194.
- Güngör Y. Bergama krallık kültürü. *Bergama Kültür ve Sanat Vakfı*; 2005.
- Akça T. Bergama Asklepieionu’nun tıbbi bakış açısı ile değerlendirilmesi [Doktora Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
- Kuşkonmaz Ş. M. Bergama’da iki bin yıllık bir hastane ve bir hekim: Asklepiyon ve Galen. *Konuralp Tıp Dergisi*. 2016; 8(2):147-150.
- Şengül Çokbankır N. Galenos, küçük topla egzersiz hakkında. *LIBRİ Epigrafi, Çeviri ve Eleştiri Dergisi*. 2022;8:81-90.
- Tuna A ve Özer MC. Bergama Asklepiyon’unda bir sağaltım yöntemi olarak müzik. *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*. 2015;7:63-73.
- Mathys M. Athleten im Gymnasion von Pergamon. Ed. Christian Mann, Sofie Remijsen, Sebastian Scharff. *Athletics in the Hellenistic World*. Franz Steiner Verlag. 2016;131-152.
- Radt W. Pergamon: bir antik kentin tarihi ve yapıları. *Yapı Kredi Yayınları*; 2002.
- Bingül A. Antik dönemde gymnasiumun önemi ve Pergamon gymnasiumu [Yüksek Lisans tezi]. Kayseri: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2013.
- Sak R vd. Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*. 2021; 4(1): 227-250.
- Balcı A. Sosyal bilimlerde araştırma. *PegemA Yayıncılık*; 2001.
- Kıral B. Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2020; 15:170-189.
- Karasar N. Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım; 2005.
- Akurgal E. Anadolu uygarlıkları. *Net Turistik Yayınları*; 1988.
- İplikçioğlu B. Hellen ve Roma tarihinin anahatları. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*; 2007.
- Kyle DG. A historical study of athletics in ancient Athens to 332 BC [Doktora tezi]. McMaster University; 1981.
- Kyle DG. *Athletics in ancient Athens*. E.J. Brill;1993.
- Maclean R. *People on the Margins of Roman Spectacle*. Ed. Christesen P., Kyle, DG. A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity. John&Wiley Inc. 2013; 578-589.
- Kurt M. Roma Cumhuriyeti’nin Anadolu politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı’nın rolü. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2010; 23: 97-111.
- Yurtsever A. Side’de romanizasyon sürecinde gladyatörler ve agonlar [Yüksek Lisans tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2012.
- Sezgin Y. Antik dönemde Pergamon-Aigai ilişkileri. *Arkeoloji Dergisi*. 2012;17:81-91.
- Başgelen N. Antikçağ kent yaşamında kamusal spor mekanları ve Anadolu gymnasionları: genel bir bakış. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*; 2009.
- Mathys M. *Der Anfang vom Ende oder das Ende vom Anfang? Strategien visueller Anfang vom Ende oder das Ende vom Anfang? Strategien visueller Repräsentation im spähellenistischen Pergamon*. Edt. A. Matthaei, M.Zimmermann. *Stadtbilder im Hellenismus: die hellenische Polis als Lebensform Band 1*. Verlag Antike. 2009; 227-242.

25. Daubner F. Gymnasia: aspects of a Greek institution in the hellenistic and roman near east. Ed. Michael Blömer, Achim Lichtenberger, Rubina Raja. In *Religious identities in the levant from Alexander to Muhammed*. Brepols. 2015; 33-46.
26. König J. Education. Ed. Andrew Erskine. A companion to ancient history. Wiley Blackwell Publication. 2009; 392-402.
27. Wörrle M. Zu Rang und Bedeutung von Gymnasion und Gymnasiarchie im hellenistischen Pergamon. *Chiron*. 2007;37: 501-516.
28. Uzunaslın A. Roma döneminde Ankyra'da agonistik festivaller. İlk kale Anadolu Medeniyetleri Müzesi 100.Yıl anı kitabı. Kültür Bakanlığı Yayınları. 2021; 317-342.
29. Trümper M. Modernization and change of function of Hellenistic gymnasia in the Imperial period: case-studies Pergamon, Miletus and Priene. Ed. P.Sholz, D. Wiegandt. *Das kaiserzeitliche Gymnasium*. De Gruyter. 2015;167-221.
30. Güven S. Hellenistik dönemde Bergama'da bir kültür ve inanç merkezi. Uluslararası Türk dünyası inanç merkezleri kongresi bildirileri. Tuksev Yayınları. 2004; 623-632.
31. Strocka VM. Bauphasen des kaiserzeitlichen Asklepieions von Pergamon. *Istanbuler Mitteilungen* 62. Deutsches Archäologisches Institut. 2012;199-287.
32. Üreten H. Hellenistik dönemde Pergamon'da görev yapmış olan Gymnasiarkhosların onurlandırılmaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 2003; 43(2):175-186.
33. Yegül F.K. Anadolu su kültürü: Türk hamamları ve yıkanma geleneğinin kökleri ve geleceği. *Anatolia*. 2009;35:99-118.
34. Yegül FK. Roma dünyasında yıkanma. *Koç Üniversitesi Yayınları*; 2011.
35. Yegül FK. Anadolu'da hamam kültürünün evrimi. *Z Dergisi*. 2017; 163-169.
36. Seviç F. Arykanda antik kentindeki geç antik dönem hamamları [Doktora tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2022.
37. Şahin M. Antikçağda banyo kültürü. Ed. Mine Haydaroğlu, Nihat Tekdemir. *Eski tas eski hamam Yapı Kredi Yayınları*. 2009; 27-43.
38. Yegül FK. The bath-gymnasium complex at Sardis. *Harvard University Press*; 1986.
39. Wellbrock K. Das innerstädtische Wasserversorgungssystem des antiken Pergamon: Spiegelbild der Stadtentwicklung?. *Ferrum, Nachrichten aus der Eisenbibliothek, Stiftung der Georg Fischer AG, No: 84*; 2012.
40. Yegül FK. Roman Baths in Isthmia and Sanctuary Baths in Greece. *Hesperia Supplements*. 2015; 48:247-269.
41. Tozan M. Aelius Aristeides ve Galenos'un eserlerinde Pergamon ve çevresi. Ed. NE Akyürek vd. *Eskiçağ yazıları 12. Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. 2018;133-176.
42. Durmaz M. Bergamalı Lokman Hekim Galenos. *Bergama Kültür ve Sanat Vakfı*; 2010.
43. Tahberer B, İlter U. Antik Kilikya Sikkelerinde Asklepios Kültü. *Belleten*. 2005; 69(254):9-58.
44. Tahbeber B. Asklepios ve antik sikkelerde sağlık tanrısı inancı. https://www.academia.edu/27404172/Asklepios_ve_Antik_Sikkelerde_Sa%C4%9Fl%C4%B1k_Tanr%C4%B1s%C4%B1_%C4%B0nanc%C4%B1
45. Kästner V. Pergamon and the Attalids. Ed. Picón CA, Hemingway S. *Pergamon and the Hellenistic Kingdoms of the ancient World The Metropolitan Museum of Art Press*. 2016; 32-39.
46. Uzel İ. Galen ve deneysel tıp. *Erdem*. 1996;9(25):435-442.
47. Carter M. Archiereis and asiarchs: a gladiatorial perspective. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*. 2004;4: 41-68
48. Ergen E. Spor hekimliği nedir. *Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Akademi*. https://akademi.olimpiyat.org.tr/wp-content/uploads/Spor_Hekimligi_Nedir.pdf; 2021.
49. Remijsen S. The end of Greek athletics in late antiquity. *Cambridge University Press*; 2015a.
50. Remijsen S. The end of the ancient olympics and other contests: why the agonistic circuit collapsed in late antiquity. *Journal of Hellenistic Studies*. 2015b;135:147-164.
51. Fauconnier B. Ecumenical Synods: The Associations of Athletes and Artists in the Roman Empire [Doktora Tezi]. Amsterdam: University of Amsterdam; 2018.
52. Burrell B. *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*. Brill Publishing; 2004.
53. Uzunaslın A. Side'de agonistik festivaller. *Arkeoloji Dergisi*. 2008;11(1): 117-128.

EXTENDED ABSTRACT

Research Problem: Pergamon, one of the brightest cities of ancient Anatolia, stands out compared to other ancient cities of the period with the number of structures such as the stadium, gymnasium, Asklepiion, and bathhouses. The number, purposes, and frequencies of these structures, as well as questions about demand for their use, necessitate an examination of the sports and physical culture areas of ancient Pergamon. In this regard, the research investigates the physical culture and sports-related structures in the ancient city of Pergamon and the practices within these structures.

Literature Review: Although there are studies related to Bergama's royal cult (41), Asklepiion, and Galen (39, 40, 45, 46), as well as studies on the gymnasium and other structures of the city of Pergamon (10, 19, 22), there is no study examining the spaces in the ancient city from the perspective of sports and physical culture.

Methods: The research is structured using qualitative research methods of literature review and document analysis.

Result and Conclusions: Despite assuming the role of patronage by Rome and receiving many privileges, the numerous Hellenistic structures built in Pergamon opened the way for the city's development not only politically but also socially and sportively. When looking at the placement of sports and physical culture venues on the steep terrain of ancient Pergamon, reveals the determination of the city officials to make the city one of the important Hellenistic centers. This determination, combined with the city's wealth, shaped the social life filled with Greek cultural elements, which also influenced the practices of sports and physical culture in the city. While the Asklepiion ranked among the most important health institutions of its time, the known first practices of sports medicine were carried out here by Galen.

Gymnasia, built within sacred areas, served as places where education was provided both mentally and physically, and where agonistic games were held. Alongside the efforts of the city's leading figures in organizing agonistic games and repairing gymnasia, Pergamon had a vibrant festival life. Corresponding to the city's extensive repertoire of agonistic facilities, festivals were organized, bringing together the city's inhabitants to socialize, trade, and experience the daily life of the city. In addition to educational activities in gymnasia, public feasts, celebrations, festivals, and events related to the cults of gods and heroes showcased the city's richness and its Hellenic identity. We can say that Pergamon had a busy and colorful Hellenic calendar in this regard. The ancient historian Poseidos supports this observation in the 16th volume of his book on history, stating, "thanks to the fertility of their lands, the city people were free from the hardships of life and thus gathered for a continuous festival

life." Poseidos makes another observation in his book; "the gymnasiums turned into expensive and fragrant bathhouses." Remijsen supports the observation of gymnasiums turning into bathhouses with a quote from Aristophanes, stating that "young men prefer chattering in the bathhouses instead of receiving education in the palaestra." While the merging of gymnasiums with bath structures gave rise to new habits in terms of physical culture, this relaxation and leisure led to a decline and eventually the disappearance of sports education provided in gymnasiums. During this period, it is considered that the decrease in the use of gymnasia in the city and the gradual loss of habits were also influenced by the centralization of the state, developments in the concept of entertainment, and changes in political actors. The question of what replaced the culture of agon in Pergamon, the leading city of ancient Anatolia, awaits an answer.